

## КУЛЬТУРОТВОРЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

*В статті розглядаються аспекти формування культуротворчої середовища вищого навчального закладу, яка сприяє культивуванню знань, культури, свободи слова та думки; виховує високоосвічену, культуротворчу особистість.*

*Ключові слова: культуротворчість, культуротворче середовище.*

Життєдіяльність людини, її розвиток і самореалізація відбуваються у тісному взаємозв'язку з його природним, культурним і соціальним оточенням. Взаємовплив трьох макросистем: особистість-культура-суспільство обумовлює відповідність системи освіти сучасному рівню розвитку суспільства та культури. В умовах зростання свободи людини єдиним механізмом регуляції її поведінки стає культура. В той же час актуалізуються проблеми культурної компетентності особистості та середовища, в якому вона знаходиться.

В сучасних умовах освіта все більше починає усвідомлюватись як складний культурний процес, як особистісно-орієнтована культурна діяльність. Якщо система освіти розуміється як система умов для особистісного становлення, культурного саморозвитку, то вищий навчальний заклад як елемент системи освіти зберігає цю сутнісну характеристику. Це означає, що сьогодні головним завданням побудови і розвитку закладів вищої освіти є створення умов для культурного розвитку особистості. Тому зростання інтересу до дослідження ролі середовища в житті людини не може оминути проблему його впливу на розвиток і формування особистості.

Інноваційною темою дослідження для сучасної педагогіки є розгляд культуротворчого середовища вищого навчального закладу, яке відображає якість освітнього середовища ВНЗ. Тому актуальною стає проблема вивчення стану культуротворчого середовища у ВНЗ його формування та впливу на стиль і спосіб життя студентів.

Сучасна вища школа має значні здобутки в теорії та практиці підготовки майбутніх фахівців. Концептуальні ідеї, що сприяють вирішенню проблем професійної педагогічної освіти, розбудови національної школи, розвитку навчання і виховання містяться в роботах психологів Ануфрієвої Н.М., Бега І.Д., Костюка Г.С., Москальця В.П., Петровського А.В., Чепелевої Н.В., Яценко Т.С. та ін. Теоретичні аспекти культури і культурного розвитку людини глибоко опрацьовано в роботах Афанасьєва Ю.Л., Зязюна І.А., Крилової Н.Б., Кудіна В.О., Суханцевої В.К., Тельчарової Р.А., Щербо А.Б.

В дослідженні ми спираємось на положення, які знайшли своє відображення в працях А.Г.Асмолова, М.М.Бахтіна, В.С.Біблера, К.В.Бердникова, Н.Б.Крилової, Е.Г.Осовського та ін., де відображено роль і місце освіти в суспільстві, розглядаються положення про культуру як фундаментальну засаду її розвитку, обумовлюються ціннісні основи культуротворчого середовища навчального закладу.

В сучасних дослідженнях розглядаються різні види середовищ: адаптивне освітнє середовище і адаптивне інформаційно-динамічне середовище (В. Піча, Н. Победа, О. Семашко, П.І. Третяков), виховне середовище (М. Ільчиков, А. Капська, В. Караковський, Л. Новікова), естетичне середовище (І. Зязюн, Г. Падалка, О. Рудницька), полікультурне педагогічне середовище (Д. Брітцман, М. Зімфер, К. Хоей), поліетнічне середовище (А. Бичко, Л. Левчук, О. Щолокова), професійно-освітнє та гуманітарне середовище технічного ВНЗ (О. Дубовик, М. Соловійова, В. Нестеренко, Н. Ничкало, С. Черепанова).

Аналіз методологічної і методичної літератури з досліджуваної теми дозволяє зробити висновок, що проблема комплексного дослідження теорії та практики культуротворчого середовища як процесу і результату педагогічно організованого залучення студентів до професійно-творчої діяльності залишається поза увагою. Тому у своїй роботі ми намагались

визначити сутність культуротворчого середовища вищого навчального закладу, яке відображає ідеї та цінності сучасної парадигми освіти.

Поняття «середовище» має глибокі дефінітивні корені. У стародавні часи, коли виховання було синкретичним із середовищем, людина входила у життя суспільства стихійним, природним шляхом, органічно засвоюючи те, що вимагала від неї соціальна практика. У зв'язку з цим, поняття «середовище» міцно закарбувалося на рівні побутової свідомості людського суспільства у приказках та прислів'ях.

У науковому визначенні його застосування залежить від теоретичних концепцій. Існує точка зору, згідно якої немає сенсу давати пояснення тому, що існує. Разом з тим Н. Теймур (Teumur N., 1982) у своїй монографії запропонував близько 40 визначень поняття середовища, в яких підкреслюються ті чи інші аспекти проблеми [6]. Всі визначення можна звести до наступних основних ідей:

\* середовище – це ми. У даному визначенні можна підкреслити те, що дослідники вивчають фактори середовища, які створюються людиною і на які людина впливає. На нашу думку, типовим є визначення Р. Соммера (Sommer R., 1969): «Всі люди будують, створюють, моделюють форми середовища: ми і є середовище» [5, 79].

\* середовище – це те, що нас оточує, все, що не ми - умови, які впливають на нас. Дефініції даного типу близькі до біологічного розуміння формуючої ролі середовища;

\* середовище – це співвідношення між людьми та оточенням. Приклад такого визначення запропонував Б. Хіллер (Hillier B.). В його трактуванні «термін «середовище» включає два моменти – по-перше, це набір феноменів, фактів та речей, і по-друге, це те, що ми переживаємо. Середовище, з одного боку, - це фізичні факти, з іншого – система людського досвіду» [3, 25].

Дослідник психології середовища Д. Ватсон (Watson D.) виділив п'ять класів визначень, даних цьому феномену: середовище як процес; середовище як поле активності людини; середовище як поле семантики; середовище як ресурс; середовище як засіб стратифікації суспільства [4].

У ряді досліджень, присвячених середовищу, обговорюється проблема детермінізму. Власне кажучи, можна розглядати п'ять варіантів взаємодії між людиною і середовищем, і мабуть, слід вважати, що всі вони мають місце в різних ситуаціях [4]:

1. Середовище, людина - середовищний детермінізм – направлена причинно-наслідкова детермінація. Є два варіанти: лінійна, жорстка залежність та імовірнісна залежність. Остання означає, що одна із даних змінних з певною вірогідністю породжує іншу, або що в основі їх лежить загальний чинник.

2. Людина, середовище – людина формує середовище.

3. Середовище-людина – взаємопричинна детермінація – відбувається взаємодія між середовищем і людиною або інтерференція. Можливі форми: врівноважуюча детермінація (гомеостаз), нестійка рівновага.

4. Середовище + людина – середовище і людина представляють єдину систему.

5. Випадкова детермінація. Попередня подія ніяк не впливає на наступну, але загальний результат може бути передбачений за законами вірогідності.

У нашому дослідженні можна говорити про взаємопричинну детермінацію, оскільки людина весь час знаходиться у взаємодії з середовищем. У результаті змін характеру взаємодії особистості посилюється значення інформаційних обмінів та змінюється їх спрямованість (В. Загвязинський, Н. Кузьміна, М.Мід); зростає роль безперервної освіти в процесах адаптації особи (А.Асмолов, В.Зінченко, С.Смірнова); здійснюється пошук нових технологій реалізації ментально утворюючої функції як умови відродження духовності соціуму і особи (Г. Андрєєва, В. Сонін, Б. Гершунський).

Питання про те, яким чином на окремого індивідуума діє освітнє середовище, у всі часи було у центрі уваги мислителів.

Своє перше цілісне обґрунтування ідея використання середовища в освіті знайшла у концепціях французьких просвітителів – Вольтера, Д. Дідро, Ж.Ж.Руссо та західних

соціалістів-утопістів Р.Оуена, А.Сен-Сімона, Ш.Фур'є та ін. У центрі своєї соціальної філософії вони розглядали залежність розвитку людини від умов середовища, в яке вона включалася.

Передумовою розгляду педагогічного потенціалу середовища у вітчизняній науці вважаються праці К.Ушинського, А.Макаренка та інших вчених, які досліджували питання управління розвитком особистості через середовище, сприяючи тим самим формуванню педагогічного напрямку в українській науці.

К. Ушинський вважав, що «поки не буде у нас такого середовища, в якому б вільно та широко, на підставі науки формувались педагогічні переконання... суспільна освіта наша буде позбавлена підстави» [ 2, 53].

Російський педагог кінця XIX- поч. XX ст. – П.Ф.Каптерев особливу роль приділяв питанням співвідношення людини і суспільного середовища. Він відзначив, що педагогічна теорія обов'язково повинна бути узгоджена з умовами, що історично склалися у соціальному середовищі. Вчений вважав, що одним із головних факторів процесу саморозвитку людини є його соціальне оточення: мова, релігія, побут, сім'я, суспільні та державні відносини [ 1].

Авторські школи (О.Нілл, М.Монтесорі, А.Макаренко, В.Сухомлинський) відрізняються історичним часом, етнічними, національними, соціокультурними особливостями. Але загальним є те, що основним показником успішності праці педагогів виступає не кількість виставлених оцінок, не кількість цікавих заходів, не окремі форми і методи роботи, а успішність студента в реалізації власних інтересів і здібностей, у морально-духовному розвитку і саморозвитку.

Об'єднуючою ідеєю всіх вище перелічених авторських концепцій навчання і виховання було те, що вони дозволяли створювати унікальне освітнє середовище, відмінне атмосферою оптимізму та захищеності студента в вищому освітньому закладі. Такий підхід дозволяє розробити концепцію культуротворчого середовища вищого навчального закладу.

У сучасній педагогіці накопичений значний досвід наукового обґрунтування моделей середовища вищого навчального закладу (А. Бондаревська, О. Гукаленко, В. Краєвський, І. Якиманська і ін.), введено в категоріальний апарат педагогіки поняття «культуротворче середовище», що відображає можливості освітнього середовища в створенні особливої субкультури, творчому розвитку кожного включеного в нього індивіда.

Формування культуротворчого середовища у вищому навчальному закладі – один з ефективних напрямів удосконалення якості фахової підготовки студентів. Система освіти розглядається як система умов для особистісного становлення, культурного саморозвитку і самовизначення. У нашому дослідженні культуротворче середовище виступає як цілісна система, структурні елементи якого використовуються суб'єктами освітнього процесу для засвоєння і трансляції гуманістичних цінностей, які здатні забезпечити формування основ нового культуротворчого та соціально-педагогічного мислення суб'єктів освітнього простору вищого навчального закладу. Формування культуротворчого середовища – поетапний процес цілеспрямованої діяльності всіх суб'єктів освітнього соціуму, де кожен етап відрізняється від попереднього ступенем залучення студентів до самостійних дій творчого спрямування у різних видах професійної діяльності. Особливого значення у формуванні культуротворчого середовища ВНЗ набувають педагогічні механізми переходу від інкультурного середовища до культурного.

Теоретико-методологічні основи формування культуротворчого середовища вищого навчального закладу включають інтеграцію методологічних підходів, які дозволяють позитивно впливати на розвиток культуротворчої особистості в освітньому закладі:

1) культурантропологічний підхід, що передбачає пізнання культури як гармонійне ціле, концентрує увагу на проблемах генезису людини як творця і творіння культури.

2) цивілізаційний, розглядається як процес підготовки майбутніх фахівців у відповідності з вимогами до життя у гармонії з природою, до життя у світі за загальнолюдськими цінностями, до життя у етносі, приймаючи національні цінності, до життя у професійній групі, слідуючи цінностям майбутньої професії, до життя у навчальному

колективі та до життя в гармонії зі своїм внутрішнім духовним світом.

3) діяльнісний підхід в якості практико-орієнтаційної основи відповідає об'єктивним реаліям культуротворчого середовища, для якого притаманні свобода у виборі особистих ціннісних орієнтирів, які визначають направленість поведінки студентів.

4) системно-синергетичний, який базується на домінуванні в освітній діяльності самоутворення, самоорганізації та самоуправління, що виявляється в стимулюючому впливі на суб'єкта з метою його саморозкриття і самоудосконалення у процесі співробітництва з іншими людьми;

5) предметно-просторовий, який виступає соціальним фоном для порівняння і самопорівняння особистості. Архітектурно-естетична організація культуротворчого середовища, символічне середовище ВНЗ включає предмети, з якими студенти співвідносять свою поведінку і діяльність. Предмети і предметні структури, візуальне наповнення освітнього середовища ВНЗ виявляють регулюючу дію на користувачів та творців.

6) взаємоцентрований, розглядається як взаємодія суб'єктів освітньої діяльності, в процесі якої пропонуються засоби, направлені на розвиток потреб, мотивів, цінностей, що відображається в самореалізації, саморозвитку і засвоєнню культурних цінностей викладачів і студентів.

7) гуманістичний, який базується на визнанні людини вищою цінністю, яка має права на свободу, розвиток, реалізацію всіх можливостей. Гуманістичний підхід дає можливість реінтерпретувати характер взаємовідносин суб'єктів освітнього простору з оточуючим середовищем у напрямку, коли особистість здатна не тільки адаптуватись, але і змінювати своє середовище.

Культуротворче середовище вищого навчального закладу – це складна взаємодія різних культур, цінностей, психології, яка через соціально-груповий синтез веде до збагачення близького духовного світу майбутньої інтелігенції. Основні завдання формування культуротворчого середовища – створення моделі класичної освіти, його внутрішнього духу, який культивує знання, культуру, свободу слова, і думки, виховує високоосвічену, культуротворчу особистість; відродження кращих традицій в навчальній та виховній роботі вищого навчального закладу і на їх основі створення такого середовища, яке б спонукало до виховання почуття гордості за право навчатися у такому закладі, підвищувало відповідальність за свої дії і досягнення в різних сферах діяльності, забезпечувало б високу мотиваційну готовність участі у діяльності вищого навчального закладу викладачів та студентів, тобто, створити таке культуротворче середовище, яке б забезпечило формування способу життя, достойного людини, і корекції особистої життєдіяльності на основі глибоких історичних культурних традицій.

Одним із показників культуроякісного середовища є самопочуття в ньому як студентів так і викладачів, тому навчання і виховання – взаємопов'язані процеси, які базуються на взаємодії викладача і студента – творчій співпраці однодумців.

Культуротворче середовище може розглядатись на мікрорівні – як середовище освітнього закладу, так і на макрорівні – як простір формування і удосконалення педагогічної культури у цілому (НДІ, ВНЗ, школи, методичні центри, педагогічні засоби масової інформації), педагогічного впливу на процеси розвитку особистості в суспільстві (ЗМІ: телебачення, преса, Інтернет, та система освіти у цілому). система освіти у цілому).

Культуротворче середовище вищого навчального закладу залежить багато у чому від усталеного культурного середовища регіону (району або населеного пункту) – тієї конкретної атмосфери та умов, які або сприяють, або перешкоджають розвитку культурних середовищ освітніх систем. Поліфункціональність вищого навчального закладу зумовлює різноманітність його культуротворчого середовища, сприяючи як виходу за територіальні межі, так і перерозподілу людських контактів, складанню культурних інновацій, можливостей вибору форм дозвілля, поведінки.

Культуротворче середовище вищого освітнього закладу – відкрита, складна система, яка врівноважується академічною замкненістю класичних вищих навчальних закладів.

Досягнення рівноваги, при якому ступінь елітарності та замкненості ВНЗ відповідала завданням підтримки його політичної ролі у регіоні, де вищий навчальний заклад є головним науковим та культурним центром, залежить від діяльності науково-педагогічного персоналу та студентів у гуманітарних та суспільствознавчих дослідженнях. Таким чином, формування інтелектуального потенціалу не може обмежуватись вузькою професіоналізацією, внутрішньою діяльністю ВНЗ, а повинно розповсюджуватись і утворювати культурний ареал, який підніме рівень культури і самосвідомості населення регіону.

Проголошуючи гуманістичні ідеї, цінності, цілі як базові у життєдіяльності вищої школи без їх глибинного усвідомлення і сприйняття з боку педагогічних колективів, призводить до розвитку атмосфери лицемірства, „подвійної моралі”, посиленню недовіри, конфліктів між студентами та викладачами, що, в свою чергу, веде до авторитарних методів керівництва. При цьому утворюються формальні як педагогічне, так і студентське самоврядування, діюче під суворим контролем керівництва ВНЗ. В таких вищих навчальних закладах не враховуються індивідуальні потреби студентів та викладачів.

Практики часто задають питання: чому в одному ВНЗ є очевидні позитивні результати у вихованні та розвитку особистості, а в іншому таких результатів немає. На наш погляд, причин може бути декілька: невідповідність рівня педагогічної культури викладача рівню поставлених педагогічних задач; особливості студентського колективу, особливості викладацького складу ВНЗ.

Культуротворче середовище визначає цінності, якість, унікальність освітнього і виховного середовища вищого навчального закладу. Якщо освіта є здобутком культури і чинником її розвитку, то освітньо-виховне середовище визначається культуротворчим середовищем і впливає на процес розвитку нових культурних утворень. У той же час у перехідні історичні періоди, коли освіта продовжує транслювати старі педагогічні принципи і методи, а суспільні процеси розвитку виходять на принципово новий рівень, виникає протиріччя між новими тенденціями розвитку культури і традиційною системою освіти. У такі періоди освітнє середовище можна назвати некультуроякісним, оскільки воно гальмує процес розвитку особистості у нових умовах життя.

Розглядаючи культуротворче середовище у проекції, викладач може глибоко і краще зрозуміти студента, адекватно допомогти йому у вирішенні його проблем, створити умови для прояву його індивідуальності. У цьому випадку успішний розвиток студентів у колективі забезпечує становлення культуротворчого середовища, яке сприяє створенню атмосфери саморозвитку студентів і повідомленню їм змісту самовизначення та самореалізації. Студенти, які сприймають вищий навчальний заклад як дбайливе і підтримуюче співтовариство, у житті якого вони приймають активну участь, багато у чому приходять до прийняття норм і цінностей даного колективу. Цьому сприяє створення психологічно комфортної атмосфери, підтримка ініціатив по розвитку символіки, впровадження демократичних засобів управління, модернізацію матеріальної сфери у зв'язку з потребами сучасної культуроякісної вищої школи.

Одним із засобів розвитку культуротворчого середовища ВНЗ є створення і функціонування внутрішньо університетської системи підвищення кваліфікації викладачів. Програма навчання повинна бути побудована таким чином, щоб викладачі, підвищуючи свою кваліфікацію під час навчальних сесій, змогли ефективно використовувати знання у практичній діяльності, проводити дослідницьку діяльність. Нерідко викладач транслює своє світосприйняття, намагаючись нав'язати свій стиль життя. Він із задоволенням працює з тими, хто відповідає його вимогам, тому часто не бачить тих, кому дійсно потрібна його допомога.

Програма включає також методи діагностики культуротворчого середовища:

\* метод незалежної характеристики включає в себе оцінку з боку студентів, аналіз творів на тему: „Моє життя в університеті – це життя серед... та ін.

\* метод психологічної захищеності дає уяву про місця в університеті, де студенти відчують себе найбільш комфортно, де їм цікаво.

\* метод естетичного задоволення включає в себе естетико-творчу самореалізацію у власній діяльності.

\* анкетування перш за все залежить від цілей дослідження. Можуть бути поставлені запитання, наприклад: які студентські товариства вам подобаються і чому? Які традиції університету ви знаєте? Які з них подобаються вам? На які заняття ви ходите із задоволенням? Чому? Достатньо цінною для вас є отримана в університеті інформація?

Ці питання повинні бути згруповані так, щоб можна було виявити: риси культуротворчого середовища ВНЗ; зміст майбутньої спільної діяльності; коло інтересів, потреб, нахилів студентів; відношення до навчання, до самоврядування та колективних форм діяльності; сприйняття інших людей, підтримки і допомоги з їх сторони.

Розглядаючи культуротворче середовище вищого навчального закладу як педагогічний феномен, можна зробити висновок, що сформоване культуротворче середовище ВНЗ може сприяти кращому розумінню умов і чинників сучасної вищої освіти, що забезпечують становлення суспільно значимих якостей студентської молоді.

### *Література*

1. **Каптерев П.Ф.** Педагогична психологія / Петро Федорович Каптерев – Санкт-Петербург, 1912. – 257 с.
2. **Ушинський К.Д.** Вибрані педагогічні твори у 2-х т. / Костянтин Дмитрович Ушинський. – К.: Рад.школа, 1983. – Т.1. – 488 с.
3. **Хейдеметс М.** Феномен персоналізації середь: Теоретический анализ / Мати Хейдеметс - Таллінн: ТПИ, 1988. – С. 4-49 (Средовые условия групповой деятельности).
4. **Штейнбах Х. Еленский В.** Психология жизненного пространства / Х.Штейнбах, В.Еленский. - Санкт-Петербург, 2004. – 240 с.
5. **Sommer R.** Personal Spase / R. Sommer – Canadian Architekt. - 1960., №2. С.78-80.
6. **Teymur N.** Environmental Discourse. / N. Teymur, London. - 1982. – 220 с.

УДК 378.096:78.071

*Павленко О.М.*

## **ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКА ПІДГОТОВКА В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ**

*На основе ретроспективного анализа научно-методических источников в публикации отражены основные подходы к инструментально-исполнительской подготовке в теории и практике художественного образования.*

*Ключевые слова: теория и практика художественного образования, музыкальная учеба, инструментально-исполнительская подготовка, подход.*

На сьогоднішній день інструментально-виконавська підготовка у професійному становленні та музично-педагогічній діяльності майбутнього музиканта-педагога займає ключове місце. В цей час відбувається накопичення спеціальних та загальноестетичних знань, формуються професійні уміння та навички, розвивається специфічне музичне мислення, набувається художній та музичний досвід. Саме тому проблема інструментально-виконавської підготовки студентів вищих навчальних закладів залишається актуальною в сучасній мистецькій освіті.

Окремі питання інструментально-виконавської підготовки стали предметом багатьох педагогічних досліджень у сфері професійної підготовки музикантів (Л.Баренбойм, Г.Коган, Е.Ліберман, А.Малинківська, К.Мартинсен, Я.Мільштейн, Г.Нейгауз, С.Савшинский, С.Фейнберг, та ін.), у галузі музично-педагогічної освіти (О.Абдуллін, Л.Арчажникова, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Рудницька, О.Ростовський, О.Щолокова, О.Щербініна та ін.).